

4. Федоренко А. Глобальный инновационный индекс – Украина на 63 месте / А. Федоренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://socium.com.ua/2014/09/the-global-innovation-index-2014>

5. The Global Competitiveness Report 2014–2015: Full Data Edition [Електронний ресурс]. – World Economic Forum, Geneva. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf

6. The Global Competitiveness Report 2013-2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf

7. Аналіз індексу конкурентоспроможності України в 2013–2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/analiz-indeksu-konkurentospromozhnosti-ukrayini-v-2013-2014-rr>

8. World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/gcr>

УДК 658.012

ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Т.Є. Воронкова, *канд. екон. наук*,
Д.М. Мельник

Постановка проблеми. Сучасна економіка країни знаходиться в умовах постійних змін зовнішнього і внутрішнього середовища під впливом економічних і політичних факторів. Ця нестабільність вимагає від держави, суспільства, суб'єктів господарювання пошуку не тільки шляхів адаптації до змінних умов, а й запровадження проактивних заходів забезпечення системи економічної безпеки підприємств.

Ця проблема набуває все більшої актуальності внаслідок прискорення глобалізації світової економіки і постійної участі України в цих процесах, особливо пов'язаних із її вступом до асоційованого членства в Європейському Союзі.

Аналіз останніх публікацій. Розв'язання багатогранної проблеми економічної безпеки постійно перебуває в центрі уваги українських і зарубіжних учених. З'являються численні публікації, пов'язані з дослідженням окремих питань проблеми, з теорією і практикою економічної безпеки. До них належать питання

економічної безпеки в контексті економічної категорії [1; 2; 3], концептуальних засад економічної безпеки [4; 5], підприємництва [6], в розрізі окремих видів економічної діяльності та конкурентоспроможності країни і суб'єктів господарювання [7; 8], в напрямі залучення іноземного капіталу [9]; як результату управлінської діяльності [10; 11].

Проте слід зазначити, що недостатньо вирішеними залишаються питання стосовно визначення сутності категорії економічної безпеки підприємств, переліку її структурних елементів, які істотно впливають на її стан і визначають перспективи розвитку суб'єктів господарювання. Не в повній мірі досліджено проблему, пов'язану із впливом глобалізації і внутрішньорегіональних факторів, а також стану інформаційної безпеки на рівень економічної безпеки підприємств.

Сучасний стан методологічних засад забезпечення функціональних складових економічної безпеки не є досконалим, але накопичення знань, поява офіційних документів і методик

щодо оцінки рівня економічної безпеки, наприклад [12], свідчать про актуальність як теоретико-методологічних досліджень, так і прикладних аспектів забезпечення економічної безпеки.

Метою роботи є узагальнення і розвиток концептуальних засад щодо визначення сутності і функціональних складових економічної безпеки підприємства, обґрунтування оптимального їхнього складу для прийняття рішень стосовно ідентифікації потенційних загроз і створення цілісної системи забезпечення економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу. Поняття «економічна безпека» в Україні почало вживатися в економічній науці і офіційних документах лише на початку 90-х років минулого сторіччя з набуттям незалежності країни. В Оксфордському тлумачному словнику термін «безпека» тлумачать як: «свобода чи захист від небезпеки чи тривоги; заходи, вжиті для гарантування безпеки країни, особи, цінності» [13].

Аналіз сучасних зарубіжних і вітчизняних наукових джерел дав змогу класифікувати підходи різних авторів до сутності й ознак економічної безпеки трактуючи їх як:

- процес задоволення потреб;
- фактор захисту національних інтересів держави, суб'єктів господарювання, індивідів;
- стан об'єкта системи;
- умову стабільного, стійкого розвитку;
- властивості елементів системи;
- систему попередження заподіяння шкоди;
- вияв системи заходів безпеки;
- чинник економічної стійкості та незалежності країни;
- сукупність умов і факторів;
- динамічний розвиток елементів системи.

Кожний із цих підходів характеризується окремими відмінними і водночас спільними параметрами. Згідно з цим такий поділ слід вважати умовним і здійсненим лише з метою всебічної характеристики поняття «економічна безпека підприємства».

На початку 90-х років ХХ ст. мав місце силовий підхід, відповідно до якого економічна безпека підприємства полягала в захисті комерційної таємниці підприємства, а «ступінь надійності всієї системи збереження інформації визначається рівнем безпеки найслабкішої ланки, якою вважається персонал організації» [14; 15]. Авторами цього підходу є В. Ярочкін, А. Шаваєв, В. Барсуков та ін.

Наростання кризових явищ в економіці країни, посилення конкуренції дали поштовх до більш широкого розгляду економічної безпеки підприємств і розуміння, що збереження інформації, звичайно, дуже важливе, але це лише один із аспектів економічної безпеки.

Деструктивні чинники зовнішнього середовища спонукали до визначення економічної безпеки підприємства як захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз і негативного впливу зовнішнього середовища. До числа прихильників такого підходу належать Д. Ковальов, Т. Сухорукова [16]. Проте такий підхід теж розкриває лише один із аспектів її забезпечення, оскільки поза увагою залишається необхідність захисту і реалізації інтересів, забезпечення сталого розвитку та виконання місії.

З подальшим розвитком ринкових відносин виник ще один підхід до розуміння економічної безпеки підприємства, згідно з яким це поняття розглядається з позиції наявності і необхідності забезпечення конкурентних переваг підприємства. Прихильники цього підходу [17] характеризують сутність економічної безпеки підприємства в контексті конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалу і організаційної структури підприємства його стратегічним цілям і завданням, які забезпечать йому певний рівень економічної безпеки.

Відомі науковці Є. Олейніков [18], С. Покропивний [19] є засновниками ресурсно-функціонального підходу до визначення поняття «економічна безпека підприємства»,

згідно з яким вона визначається як «стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання виникненню загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства зараз і в майбутньому».

Перевагами цього підходу можна вважати комплексне всебічне дослідження, тобто здійснення аналітичної оцінки зовнішнього і внутрішнього середовища, передбачення механізму забезпечення безпеки підприємства в цілому, з урахуванням часового інтервалу.

Наступний підхід ототожнює економічну безпеку підприємства з його стійкістю і розвитком. Засновники цього підходу Г. Клейнер, В. Тамбовцев, Р. Качалов [20] сутність економічної безпеки розкривають вузько, лише в контексті сталого розвитку підприємства без глибокої ідентифікації заходів щодо захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз і негативного впливу зовнішнього середовища.

Звертає на себе увагу і підхід, який поєднує одночасно декілька ключових позицій. Так, В. Гусєв, В. Дьомін, Б. Кузін [21] визначають економічну безпеку підприємства як «стан ефективного використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей підприємства, що дає змогу запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам, забезпечувати тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної ним місії». Це визначення є найбільш комплексним, оскільки розкриває різні аспекти економічної безпеки, вплив на її стан дії зовнішніх і внутрішніх факторів у контексті стратегічного розвитку підприємства.

У сучасних дослідженнях цього поняття також спостерігається тенденція до розгляду його з ширших позицій. Проаналізувавши праці [22; 23] й інші, можна виділити такі спільні риси у визначеннях авторами економічної безпеки підприємства: економічна безпека підприємств поєднується з необхідністю їхнього захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз; рівень економічної безпеки залежить від ефективності використання потенціалу підприємства і ринкових можливостей; за-

вдання формування і підтримання певного рівня економічної безпеки пов'язується з об'єктивною необхідністю забезпечення стабільного функціонування і розвитку суб'єктів бізнесу.

Існує необхідність у подальшому дослідженні поняття економічної безпеки підприємства і створенні ефективного механізму її забезпечення. Для цього слід на першому етапі сконструювати ієрархічну структуру функціональних складових економічної безпеки підприємства, яка дасть змогу виділити найбільш значимі з них (див. рисунок). Головною метою побудови такої системи є надання допомоги менеджменту підприємств вчасно виявити небезпеку і мінімізувати її вплив на діяльність суб'єктів господарювання.

На наш погляд, сутність економічної безпеки підприємства найбільш повно розкривається через систему її функціональних складових (підсистем), які поділяємо на внутрішньовиробничі і комунікаційні. Під функціональними складовими економічної безпеки підприємства слід розуміти сукупність основних напрямів щодо забезпечення його економічної безпеки, які істотно відрізняються один від одного за своїм змістом і призначенням. Внутрішньовиробничі складові економічної безпеки пов'язані з основними сферами діяльності підприємства, комунікаційні ж складові забезпечують як зовнішні, так і внутрішні зв'язки між окремими елементами економічної безпеки підприємства.

Кожна із цих складових являє собою своєрідний блок (підсистему), для досягнення належного рівня економічної безпеки підприємства необхідно убезпечити кожний з них окремо.

Значимою виступає *організаційно-управлінська складова*, оскільки організація створення підприємства передує всім процесам його функціонування. Але найважливішою в процесі функціонування підприємства виявляється фінансова підсистема (складова) економічної безпеки підприємства, оскільки

за ринкових умов господарювання фінанси є основою функціонування будь-якої економічної системи.

Фінансова складова полягає в спрямуванні діяльності підприємства на забезпечення належного рівня ліквідності, рентабельності, платоспроможності підприємства, передбачає своєчасність грошових розрахунків і погашення кредитів, ефективне монетарне забезпечення виробничих процесів. Загрозами для цієї складової є нестійка валютна і податкова політика держави, зростання інфляції, непрофесійність фінансового менеджменту.

Кадрово-інтелектуальна складова ха-

рактеризується розвитком інтелектуального потенціалу підприємства, ефективним управлінням персоналом. Належний рівень економічної безпеки великою мірою залежить від складу працівників, їхнього інтелекту і професіоналізму, системи мотивації, добору і навчання кадрів. Основними загрозами цій складовій є недостатньо висока кваліфікація працівників, слабкий розвиток інтелектуального потенціалу підприємства, неефективне управління персоналом, відсутність соціального забезпечення і кар'єрних перспектив, перехід висококваліфікованих трудівників на підприємства-конкуренти, недостатня охорона

Система функціональних складових економічної безпеки підприємства

сукупності прав на інтелектуальну власність.

Виробничо-технологічна складова характеризується своєчасним оновленням основних виробничих фондів, рівнем упровадження прогресивних технологій та енергозберігаючих технологій у процесі виробництва, ефективність використання виробничих потужностей і матеріалів, спроможністю виготовлення конкурентоспроможної продукції.

Головними загрозами цій складовій є порушення технологічної дисципліни, відсутність або обмеженість інноваційної діяльності, інвестиційна непривабливість підприємства, значна енергоємність виробничо-технологічних процесів, неефективна організація виробничого процесу, логістики.

Головна особливість інноваційної діяльності підприємства полягає в її надмірно великому ризику. Так, застосування високих технологій і введення в асортимент продукції нового високоякісного товару необов'язково сприятиме надмірному попиту, а може негативно вплинути як на фінансове становище підприємства, так і на його корпоративний імідж. Тому важливим є не тільки забезпечення умов для збільшення можливостей створення і використання на підприємстві інновацій (продуктових, технологічних, економічних, організаційних) на рівні світових стандартів, а і всебічне дослідження сприйняття їх ринком.

Важливим видом функціонування підприємства є інвестиційна діяльність. Натомість реалізація інвестиційних, а особливо інноваційних проектів пов'язана з впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, що супроводжується підвищеним ступенем ризику. З метою мінімізації впливу негативних факторів ризику і їхньої нейтралізації доцільно розглянути систему управління ризиками інвестиційних проектів. У свою чергу така система сприятиме підвищенню фінансової стійкості підприємства і забезпеченню економічної безпеки підприємства. Тому вважаємо за доцільне виділяти окрему складову економічної

безпеки – *інвестиційно-інноваційну*, яка здійснюватиметься через реалізацію інвестиційної діяльності підприємства.

Екологічна складова пов'язується з мінімізацією втрат підприємства від забруднення навколишнього середовища і самого підприємства, дотримання екологічних вимог до продукції. Негативні впливи на економічну безпеку, що належать до цієї складової, полягають у загрозі здоров'ю працівників підприємства; втраті прибутку внаслідок високого рівня екологічних штрафів і платежів; зниженні конкурентоспроможності підприємства і виробленої продукції; підриві іміджу підприємства.

Силова складова полягає в забезпеченні фізичної безпеки працівників підприємства і збереженні його майна, капіталу, що має входити у функції служби безпеки підприємства. Головні загрози цій складовій такі: рейдерські захоплення, кримінальні дії, неефективна служба безпеки або її відсутність.

У складі комунікаційної складової провідне місце належить інформаційно-правовій безпеці. *Інформаційно-правова складова* забезпечує всі аспекти діяльності підприємства. Інформація є найбільш цінним і дорогим ресурсом підприємства. Вона дає змогу йому адекватно реагувати на будь-які зміни зовнішнього і внутрішнього середовища ведення бізнесу, ефективно планувати і здійснювати свою господарську діяльність.

Правове забезпечення діяльності підприємства пов'язане з дотриманням чинного законодавства як у сфері виробничо-збутової діяльності, так і у сфері права на використання патентів, ліцензії і квоти на використання природних ресурсів, а також експортної квоти, права на користування землею. Основні загрози інформаційно-правової складової такі: нестабільна нормативно-правова база; порушення норм законодавства; отримання незаконних прибутків, тіншових доходів; відкритий доступ до конфіденційної інформації підприємства; промисловий шпіонаж; дезін-

формація; знищення інформації; відсутність позитивної інформації про підприємство.

Ринкова складова. За методикою С. М. Ілляшенко пропонується аналіз ринкової складової економічної безпеки на основі оцінки ступеня відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім факторам, що складаються в ринковому середовищі. Аналогічно з методиками SWOT-аналізу фактори зовнішнього середовища поділяють на можливості і загрози, а внутрішнього – на сильні й слабкі аспекти діяльності підприємства [24, с. 14].

Головними загрозами цій складовій є зростання конкуренції на ринку, ослаблення конкурентних позицій підприємства і його здатності протидіяти конкурентному тиску; зниження адаптаційних можливостей підприємства до зміни ринку, відставання від вимог ринку, слабкий маркетинговий менеджмент.

Інтерфейсна складова характеризує надійність взаємодії підприємства з економічними контрагентами. Важливою ознакою надійності суб'єкта господарювання з його контрагентами є мінімізація ризикованих операцій на основі оцінки якості управління вхідними поставками підприємства і надійності власних контрагентів, у тому числі й вибору постачальника й оцінки платоспроможності покупців. Загрозу цій складовій економічної безпеки підприємства становлять можливі непередбачені зміни умов взаємодії (аж до розриву відносин) з економічними контрагентами – постачальниками, торговельними і збутовими посередниками, інвесторами, споживачами тощо [24].

Однак у цілому погоджуючись з такою позицією, вважаємо, що інтерфейсну складову економічної безпеки підприємства слід розглядати не тільки в контексті забезпечення зв'язку із зовнішніми факторами середовища, але й як надійність взаємодії між всіма функціональними її складовими. Такий висновок базується на визначенні поняття «інтерфейс» як сукупності засобів, методів і правил

взаємодії (управління, контролю тощо) між елементами системи.

Слід зазначити, що перелік складових економічної безпеки не є вичерпаним. Окремими науковцями пропонується більша його деталізація, що призводить до дублювання і не сприяє концентрації ресурсів для забезпечення функціональних складових економічної безпеки підприємства.

Зокрема, пропонується розглядати ретроспективну складову економічної безпеки підприємства. Вона характеризує ретроспективну оцінку ефективності використання всіх ресурсів підприємства. Необхідність вивчення динаміки показників рентабельності ресурсів підприємства зумовлюється тим, що, визначивши тенденцію їхньої динаміки за попередні роки, можна відповідно визначити, що чекає підприємство зараз і в майбутньому [25].

Вважаємо, що саме стратегічний розвиток підприємства є основою його успішної діяльності, забезпечення його конкурентоспроможності, достатнього рівня як економічної безпеки, так і всіх її функціональних складових, які мають формуватися з урахуванням прийнятих стратегічних рішень, а не ретроспективних показників.

Висновки

Вважаємо, що до складу економічної безпеки промислового підприємства доцільно включати таку систему функціональних складових: внутрішньовиробничі (організаційно-управлінська, фінансова, кадрово-інтелектуальна, виробничо-технологічна, інвестиційно-інноваційна, екологічна, силова) і комунікаційні (інформаційно-правова, ринкова, інтерфейсна). Запропонований перелік функціональних складових і визначення за кожною з них напрямів дії внутрішніх і зовнішніх загроз є основою для формування ефективного механізму управління економічною безпекою підприємства.

Подальший розвиток досліджень пов'язаний з визначенням структури і механізму забезпечення економічної безпеки

підприємства, оцінки напряму і сили впливу на неї кожної з її функціональних складових.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пріоритети забезпечення економічної безпеки в контексті глобалізації української економіки // Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: матеріали Круглого столу / Відп. ред. *С.І. Пирожков, Б.В. Губський, А.І. Сухоруков*. – К.: Національний інститут українсько-російських відносин при Раді національної безпеки і оборони України, 2001. – С. 121

2. *Жаліло Я.А.* Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: монографія. / *Я.А. Жаліло*. – К.: НІСД, 2003. – С. 53–87.

3. Економічна безпека держави: сутність та напрямки формування: монографія / *Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха* та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. *Л.С. Шевченко*. – Х.: Право, 2009. – 312 с.

4. *Гесць В.М.* Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / *В.М. Гесць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк*. – Х.: ВД «Інжек», 2006. – 240 с.

5. *Кириченко О.А.* Організаційно-правове забезпечення функціонування системи економічної безпеки України / *О.А. Кириченко* // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2010. – № 1. – С. 54–59.

6. *Козак О. В.* Проблеми розвитку малого підприємництва в Україні / *О. В. Козак* // Сучасні проблеми інноваційного розвитку держави: матеріали IV наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ, 2010. – 151 с.

7. *Похилук В. В.* Держава в транзитивній економіці: регулювання економіки, аналіз та стан економічної безпеки / *В.В. Похилук*. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 403 с.

8. *Ляшенко О.М.* Забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах глобалізації // Вісник Тернопільського національного економічного університету. Тернопіль: Економічна думка. – 2007. – № 5. – С. 357–359.

9. *Тумакова М.С.* Экономическая безопасность государства в разрезе привлечения иностранных инвестиций / *М.С. Тумакова* // Экономика та фінанси в умовах глобалізації: досвід, тенденції та перспективи розвитку: зб. тез II Міжнародної наук.-практ. конф. – Макіївка, 2010. – Т. III. – 164 с.

10. *Реверчук Н.Й.* Управління економічною безпекою підприємницьких структур: монографія / *Н.Й. Реверчук*. – Львів: ЛБІ НБУ, 2004. – 195 с.

11. *Предборський В.А.* Економічна безпека держави / *В.А. Предборський*. – К.: Кондор, 2005. – 391 с.

12. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?_id=97980&cat_id=38738

13. Oxford Advanced Learner's Dictionary. – Oxford, 1995. – Р. 1062 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SND_2012/Economics/4_100344.doc.htm

14. *Ярочкин В. И.* Система безопасности фирмы / *В.И. Ярочкин*. – М.: Ось-89, 1997. – 185 с.

15. *Шаваев А.Г.* Безопасность банковских структур / *А.Г. Шаваев* // Экономика и жизнь. – 1994. – № 16. – С. 11–12.

16. *Ковальов Д.* Економічна безпека підприємства / *Д. Ковальов, Т. Сухорукова* // Економіка України. – 2005. – № 10. – С. 48–56.

17. *Белокуров В.В.* Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия [Электронный ресурс] / *В.В. Белокуров*. – Режим доступа:<http://www.safetyfactor.ru>

18. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) / под ред. *Е.А. Олейникова*. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интеллект-Синтез», 1997. – 288 с.

19. Економіка підприємства : підруч. / за ред. *С.Ф. Покропівного*. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К.: КНЕУ, 2001. – 528с.

20. Предприятие в нестабильной экономической среде : риски, стратегии, безопасность / *Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев, Р.М. Качалов*; под общ. ред. *С.А. Панова*. – М.: Экономика, 1997. – 288 с.

21. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов / [*В.С. Гусев, В.А. Демин, Б.И. Кузин* и др.]. – СПб.: Очарованный странник, 2001. – 288 с.

22. Основы економічної безпеки: навч. посіб. / [*М.М. Зацеркляний, О.Ф. Мельников*]. – К.: КНТ, 2009. – 337 с.

23. Економічна безпека підприємницької діяльності: Економіко- правовий аспект: навч. посіб. / [*М.І. Комлик*]. – К.: Атіка, 2005. – 432 с.

24. Економічний ризик: навч. посіб. / [*С.М. Ілляшенко*]. – [2-ге вид., доп і перероб.]. – К.: Центр навчальної літератури. – 2004. – 220 с.

25. *Нагорна І.І.* Організаційно-економічний механізм у забезпеченні стійкої економічної безпеки промислових підприємств [Текст] : автореф. дис. канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / *І.І. Нагорна* ; Нац. акад. наук України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – Одеса : [б. и.], 2008. – 20 с.